

نقش مناطق آزاد تجاری، بازرگانی و سیاسی در گسترش تجارت بین الملل و روابط سیاسی کشورها (مطالعه موردی منطقه آزاد قشم)

مسعود جزء جهانشاهی^۱

کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، گرمسار، ایران

سجاد علی فرجا

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، گرمسار، ایران

عباس نجفی

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، گرمسار، ایران

علی ناصری منش

مدرس دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۲/۰۶

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۱/۲۵

چکیده

تجارت بین‌المللی گسترده و روابط سیاسی وسیع و گسترده و استراتژیک با کشورها مهم‌ترین استراتژی دولت‌ها برای رسیدن به سطح مطلوب توسعه و رشد و پیشرفت و بهره‌مندی از تکنولوژی‌های روز دنیا به حساب می‌آید؛ اما مهم‌تر از هدف اتخاذ تاکتیک‌های مناسب برای رسیدن به این اهداف است. در سطح داخلی هم بایستی سعی کرد مقدماتی را برای این کار فراهم کرد که با توجه به شرایط هر کشوری نوع آن فرق می‌کند. ایجاد مناطق آزاد تجاری و اقتصادی یکی از مهم‌ترین این تاکتیک‌ها به شمار می‌رود. سؤال اصلی مقاله این است که نقش مناطق آزاد تجاری، بازرگانی و سیاسی در گسترش تجارت بین‌المللی و روابط سیاسی کشورها (مطالعه موردی منطقه آزاد قشم) چگونه است؟ از زمان اعلام قشم به عنوان منطقه آزاد بیش از ۷ سال می‌گذرد و با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی در شهریور ۱۳۷۲ و تأسیس سازمان منطقه آزاد قشم، فعالیت‌های گوناگونی به منظور فراهم آوردن زیربنای مورد نیاز برای توسعه همه جانبه جزیره قشم آغاز شد. بر اساس آمارهای موجود مناطق آزاد تجاری سه‌گانه ایران طی ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰ تنها توانسته‌اند ۴۸۳ میلیون دلار در آمد ارزی کسب کنند که تنها ۸۳/۷ میلیون دلار آن از محل صادرات کالا به خارج از کشور بوده است. از این سهم منطقه آزاد چابهار ۱۲/۷ میلیون دلار، منطقه آزاد کیش حدود ۱۰۷ میلیون دلار و منطقه آزاد قشم حدود ۳۶۳ میلیون دلار بوده است. ارقام فوق بیانگر آن است که از مجموع صادرات کالا از مناطق آزاد تجاری کشور، منطقه آزاد قشم توانسته است تا ۹۵ درصد این میزان را به خود اختصاص دهد. روش این پژوهش توصیفی - تحلیلی است. روش جمع‌آوری داده‌ها نیز کتابخانه‌ای و استفاده از مقالات علمی - پژوهشی است. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری و استفاده از جداول و نمودارها و نیز نقشه‌ها است.

واژگان کلیدی: قشم، مناطق آزاد، تجارت، منطقه‌گرایی

۱- مسعود جزء جهانشاهی (نویسنده مسئول)

۱- مقدمه

اولین منطقه آزاد جهان بندر «چالیس و پیرائوس» در یونان بود که با دیوارهای دفاعی محصور بود. - قدیمی‌ترین بندر آزاد جهان برای افزایش حجم داد و ستد: بندر آزاد رومی‌ها واقع در جزیره «دلاس» در دریای اژه که هدف آن افزایش حجم مبادلات تجاری بین مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا، آسیا و رم بود. بعد از این به بنادر دیگری نظیر «جنوا»، «ونیز» و «جبل الطارق» ایجاد شدند. اولین منطقه آزاد تجاری کامل در سال ۱۸۸۸ میلادی در بندر «هامبورگ» ایجاد شد. «کپنهاگ» در سال ۱۸۹۴، «دانزیگ» لهستان در سال ۱۸۹۹ و بندرهای «مالمو»، «هانگوم»، «فیدم» و «تریست» در اروپا، نگاپور، هنگ کنگ و ماکائو در آسیا بعد از جنگ جهانی دوم، منطقه آزاد «شانون» در ایرلند را که در سال ۱۹۵۹ بر پا شد به عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم امروزی آن می‌شناسند. تصویب لایحه مناطق تجارت در سال ۱۹۳۴ و ایجاد ۶۸ منطقه آزاد تجاری فعال تا سال ۱۹۸۲ اولین منطقه صادرات در آسیا کاندلا نام داشت که در سال ۱۹۶۵ در هند تأسیس شد. اندکی بعد تایوان در سال ۱۹۶۶ به ایجاد منطقه پردازش کائونسیونگ و ره جنوبی در سال ۱۹۷۰ به تأسیس منطقه پردازش صادرات «ماسان» مبادرت کردند. در دهه ۱۹۷۰ تغییرات شدید در خط مشی کشورهای قاره آسیا و جایگزینی سیاست صادرات به جای واردات بدین ترتیب مناطق پردازش صادرات در مالزی، سریلانکا، تایلند و فیلیپین نیز مانند کشورهای دیگر شکل گرفت. حتی کشورهایی مانند هند، پاکستان و اندونزی که هنوز از سیاست‌های حمایتی (بخش داخلی) دست برنداشته بودند، به منظور توسعه صادرات خود به تأسیس مناطق پردازش صادرات همت گماردند (Najafi and Abu Talib Pour, 2009).

اندیشه تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد در ایران در سال‌های اولیه دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. مطالعات مربوط به تأسیس این مناطق، از سوی سازمان برنامه به مشاوران دانمارکی «کامپسلاکس» محول شد. در اثر نتایج این مطالعات، تنها یک انبار نگاهداری کالا در خرمشهر ایجاد شد. در اسفند ماه ۱۳۴۹، تصویب قانون معافیت از حقوق و عوارض گمرکی کالاهایی که به منظور استفاده، مصرف و فروش وارد بعضی از جزایر خلیج فارس می‌شوند: معافیت از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، سود بازرگانی، حق انحصار، عوارض مختلف و حق ثبت سفارش در سال ۱۳۵۹ به موجب مصوبه شورای انقلاب جزیره کیش از بخشی از امتیازات یک منطقه آزاد برخوردار گردید. در بهمن ماه سال ۱۳۶۸ هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به موجب تبصره ۱۹، به دولت اجازه داده شد که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری-صنعتی تأسیس نماید. در تاریخ هفتم بهمن ماه ۱۳۶۹ هیئت وزیران، جزیره قشم و در هجدهم اردیبهشت ماه ۱۳۷۰ محدوده‌ای از خلیج چابهار (اراضی شرق اسکله شهید کلانتری) را به عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام کرد. سازمان منطقه آزاد ارس در تاریخ ۱۳۸۲/۰۶/۰۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در اواخر شهریور ماه ۱۳۸۳ آغاز به کار نمود. منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس در چهارراه ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب قرار گرفته است و به عنوان پل ارتباطی آسیا به اروپا منطقه آزاد ارس در چهارم مرداد ماه سال ۱۳۸۳ فعالیت خود را به طور رسمی آغاز کرد. این منطقه بخش‌هایی از شهرستان آبادان و خرمشهر که دارای زیرساخت‌های صنعتی، تجاری و

توریستی است را در خود جای داده و از موقعیتی ممتاز نسبت به سایر نقاط کشور برخوردار است (Free zones on the history of the world, 2015: <http://press.jamejamonline.ir/Newspreview/1685154006948384158>).

منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی شامل محدوده وسیعی از شهرستان بندر انزلی به مساحت ۳۲۰۰ هکتار خشکی و ۴۰۰ کیلومتر مربع آبی است که منطقه ویژه اقتصادی سابق، شهرک زیبای صنعتی «حسن رود» و محدوده بندری اداره کل بندر و کشتیرانی گیلان را نیز در بر می‌گیرد. با توجه به این مقدمه سؤال اصلی مقاله این است که نقش مناطق آزاد تجاری، بازرگانی و سیاسی در گسترش تجارت بین‌المللی و روابط سیاسی کشورها (مطالعه موردی منطقه آزاد قشم) چگونه است؟

۲- رویکرد نظری

بنا به تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدوده حراست شده بندری و غیر بندری است که از شمول برخی از مقررات جاری کشور متبوع خارج بوده و با بهره‌گیری از مزایایی نظیر معافیت‌های مالیاتی، بخشودگی سود و عوارض گمرکی، عدم وجود تشریفات زائد ارزی، اداری و مقررات دست و پاگیر و همچنین سهولت و تسریع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌نماید. در تعریف سازمان ملل متحد (یونیدو) از مناطق آزاد به عنوان «محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌گردد. همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد - که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است - به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهت‌گیری صادراتی دارند، گفته می‌شود. فلسفه این اصطلاح را می‌توان در تغییر استراتژی واردات به استراتژی توسعه صادرات دانست (El Shimy, 2008:p.1-13).

تجارت بین‌المللی همانا روابط تجارتي یعنی صادرات و واردات کالاها و خدمات بین کشورهای مختلف جهان است. تجارت خرید و فروش کالا بین کشورها است. تجارت می‌تواند خصوصی باشد و یا دولتی که همین خرید و فروش توسط میثاق‌های تجارت بین‌المللی و حقوق بین‌المللی و یا توسط حقوق تجارت بین‌المللی صورت می‌گیرد. دهه ۱۹۹۰ میلادی شاهد احیای علاقه به منطقه‌گرایی در آسیا، آمریکا و آفریقا بوده است که نشانگر آن است که این پدیده محدود به اروپا نیست البته در برخی موارد نمایانگر افزایش سطح فعالیت و همکاری منطقه‌ای است که دفاع یا واکنشی در مقابل جهانی شدن است و تلاشی از طرف حکومت‌ها است تا به طور جمعی خودمختاری‌شان در تصمیم‌گیری‌ها را همچون سابق حفظ کنند و ابعاد مثبت و منفی استقلال بین‌المللی بیشتر را مورد توجه قرار دهند. هدف کتاب این است که اختلافات جزئی رهیافت‌های متمایز نسبت به همکاری منطقه‌ای را به تصویر بکشد و گرایش‌های خاص و عام را روشن کند (Ethier, 2008:p.9).

منطقه‌گرایی جدید بر اساس این مفروضه پایه‌گذاری شده است که چند بعدی‌گری فرایندهای معاصر، نوع جدیدی از تحلیل را پیش می‌کشد که بر نظریه‌های غالب در حوزه همگرایی منطقه‌ای چیرگی دارد. تحت رهیافت جدید منطقه‌گرایی (متأثر از چند بعدی‌گری فرایندهای معاصر) همگرایی به عنوان یک پدیده چند بعدی و از نظر اجتماعی برساخته در نظر گرفته می‌شود. در حالی که همکاری در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی، زیست محیطی و مربوط به توسعه رخ می‌دهد. جهان در آغاز قرن ۲۱ شاهد رخنه‌های جدید در دولت - ملت‌هاست و

چالش‌های جدید، تحلیل گران زیادی را وادار کرد تا اظهار کنند که ممکن است شاهد تغییر از نظم کلاسیک وستفالیایی به نظم جهانی باشیم که در آن نهادهای منطقه‌ای در پی ایفای نقشی مهم در حکمرانی جهانی هستند.

۱-۲- سیاست جهانی و منطقه‌گرایی

منطقه‌گرایی مبتنی بر دو فرض است؛ نخست اینکه: ۱- منطقه‌گرایی پاسخی به جهانی شدن و واکنشی به جنبه‌های متمایز فرایندهای جهانی شدن در شکل کلی‌شان است. جهانی شدن پدیده‌ای چند بعدی است که هم آثار مثبت و هم منفی بر کشورها دارد و هم فرصتی را برای پاسخ از طریق منطقه‌گرایی با راهبردهای تدافعی و تهاجمی فراهم می‌آورد (Obydenkova, 2006).

۲- دومین فرض بر این اساس پایه‌گذاری شده است که منطقه‌گرایی حاصل پویایی‌های داخلی منطقه و انگیزه‌ها و راهبردهای کنشگران منطقه‌ای است. تحت تأثیر فشارهای خارجی همچون جهانی شدن، بی‌ثباتی، تهدیدات امنیتی (هم خارجی و هم داخلی) و رقابت فزاینده‌ای که رفتار و راهبرد هر دو نوع کنشگر سیاسی و اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده، کنشگران منطقه‌ای در تلاش‌اند تا برای مشکلات مشترک با استفاده از اقدامات جمعی و تصمیم‌گیری برای تقویت منطقه‌گرایی راه‌حلی پیدا کنند. ویژگی فراگیر منطقه‌گرایی که محور مطالعات نویسندگان این کتاب است گوناگونی رویه‌های عملی است که در نقاط متفاوت جهان آشکار است. دومین ملاحظه مربوط به گزارشات متفاوت از موقعیت‌هاست که در گروه‌بندی‌های متفاوت منطقه‌ای آشکار است.

جهانی شدن با ویژگی‌هایی از جمله کم رنگ و نفوذپذیر شدن مرزهای ملی و بهم پیوستگی و بازارهای مالی و تجاری باعث شده است که به دلیل اینکه جهان از شکل دادن به یک نظام حکمرانی جهانی واقعی که هم فراگیر باشد و هم توان مدیریت و تنظیم داشته باشد (که برخوردار از الزام اجباری حقیقی که زیربنای مشروعیت باشد) ناتوان است، دولت‌ها به سمت شکل دادن به دیگر اشکال همکاری در سطح منطقه‌ای به منظور مواجهه با مسائل و منافع مشترک حرکت کنند. در جهان معاصر بیشتر این همکاری‌ها زاده‌ی نگرانی درباره‌ی موضوعاتی همچون جرم، تروریسم و سیاست‌های ضد تروریستی است.

ماهیت منطقه‌گرایی دارای گوناگونی‌های بسیاری است و ادبیات نظری در حوزه منطقه‌گرایی بیانگر تفاوت چشم‌اندازها در رشته‌های علمی همچون اقتصاد، علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و زیرشاخه‌هایش است که همه به ارائه چارچوب تحلیلی خاص خود در شرح اینکه چگونه و چرا دولت و کنشگران غیردولتی به همکاری در عرصه‌ای فراتر از مرزهای دولت سنتی مبادرت می‌کنند می‌پردازند (Söderbaum, 2015: p.18).

برای اقتصادها نقطه آغاز طرح همگرایی پیوندی اقتصادی است که به وسیله تجارت در عرصه‌ای ادغام شده شکل می‌گیرد جایی که حذف موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای به منظور افزایش قابل ملاحظه در رفاه اقتصادی کلی برای دولت‌های دیگر مورد انتظار است. اثر ارزشمند بلا بلاسا در سال ۱۹۶۰ اقتصاددان‌ها را به تبیین بیشتر اشکال متفاوت همگرایی اقتصادی و تا اندازه‌ای تأثیرات آزادسازی تعرفه‌ها بر عرصه‌هایی همچون رقابت، تغییرات ساختاری، مقیاس‌های اقتصادی و سطح سرمایه‌گذاری ترغیب کرد.

نظریه همگرایی اقتصادی منطقه‌ای تمرکز بر تجارت یا پول است، به واقع با هر دو با نحوی جداگانه سروکار دارد.

آنچه که در همگرایی اقتصادی نهفته است حرکت به سمت بازاری همگرا شده است که ابعاد مکانی اش مرزهای چندگانه ملی را در می‌نوردد. برای بسیاری از تحلیل گران ایجاد یک بازار واحد نیاز به یک واحد پولی را گوشزد می‌کند تا هزینه معاملات از طریق ارزهای رقیب در درون یک منطقه یکی شده را کاهش دهد. همگرایی میان گروهی از کشورها بدین معنا است که کشورها به صورت فردی از نرخ مبادله با عنوان یک ابزار سیاست اقتصادی استفاده نکنند.

مطالعات دانشگاهی بر اساس دو موج منطقه‌گرایی رخ داده از بعد از جنگ جهانی دوم طبقه بندی شده‌اند:

۱. اولین موج مطالعات در دهه ۱۹۵۰ ظاهر شد که مصادف با تشکیل اتحادیه زغال و فولاد اروپایی^۱ و جامعه اروپا بود.

- ۲- موج دوم با پایان دهه ۸۰ میلادی نظریه همگرایی تحت تأثیر مناظره بین حکومت گرایان و فراملی گرایان قرار گرفت که خود منعکس کنندهی مناظره و تقابل نئورئالیسم در مقابل نئولیبرالیسم در درون نظریه روابط بین الملل است. همان طوری که آثار نظری درباره همگرایی اروپایی در طول دهه ۱۹۹۰ باز تعریف می‌شد. طرح‌های همگرایی منطقه‌ای و موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد منطقه‌ای در دیگر بخش‌های جهان سر برآورد که این خود باعث شکل‌گیری چشم‌اندازهای جدید و به خصوص به نحو قابل ملاحظه‌ای در آثار مربوط به منطقه‌گرایی جدید بروز پیدا می‌کرد (Baccini, 2008: p.40).

۲-۲- نظریه‌پردازی درون منطقه‌ای

کانون نظریه منطقه‌گرایی تمرکز بر تأثیر افزایش سطح مبادلات منطقه‌ای و ارتباط بین همگرایی اقتصادی، نهادها و هویت است. این رویکرد بر گرفته از تجربه اروپاست، نقطه آغازش آرزو برای ایجاد یک بازار مشترک و بهبود منافع اقتصادی فراملی به منظور اجتناب از وقوع دوباره جنگ و تعارض، بهبود رفاه اقتصادی و حمایت از یک نوع خاص الگوی اقتصادی است. مهم‌ترین تقسیم تمایز بین آن‌هایی است که منطقه‌گرایی را در اصل در چارچوب منافع دولتی و ترتیبات بین دولتی می‌پندارند و آن‌هایی که همگرایی را به عنوان ایجاد کننده سیاست منطقه‌ای پیچیده‌تر می‌بینند. معمولاً در حوزه اروپا این تمایز به عنوان مناظره میان حکومت گرایان و نوکارکرد گرایان در نظر گرفته می‌شود. برای دولت‌گرایان گسترش نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای معمولاً با افزایش سطح مبادلات و ارتباطات فراملی در ارتباط است. این نهاد گرایان و قائلان به نقش کارگزاری برای نهادها، نهادها را به عنوان تأثیرگذار بر تصمیم‌گیری از طریق تغییر محاسبات سود - هزینه: کاهش هزینه اقدام، ارائه اطلاعات و شفافیت و آسان‌سازی اقدام در نظر می‌گیرند.

۲-۳- منطقه‌گرایی شبکه‌ای قانونمند در واکنش به چالش‌های جهانی

یک شبکه قانونمند با هدف منطقه‌گرایی اگر به عنوان کمکی برای مدیریت جهانی شدن درک شود، مشروعیت ابتکارات منطقه‌ای را به نحو مؤثری تقویت می‌کند. دو نمونه از این ابتکارات که در فراهم آوردن محیط ساختاری برای مدیریت این چالش‌ها کارساز هستند، سازمان تجارت جهانی و اتحادیه اروپایی است.

^۱. ECSC

دو مدل سازمان منطقه‌ای قابل تمیز است: ۱- سازمان‌های فنی که برای حل و فصل موضوعات فنی منطقه‌ای طراحی شده‌اند که می‌توانند ساختارهای کنترل و حکمرانی مشابه با قوانین حکمرانی را که برای سازمان‌های خصوصی و سازمان‌های بین‌حکومتی سنتی به کار می‌رود اتخاذ کنند ۲- سازمان‌های سیاسی: سازمان‌های که برای حل و فصل موضوعاتی که نیاز به تصمیم با یک بعد سیاسی دارند طراحی شده‌اند و نیاز به ساختاری دارند که در آن چنین تصمیماتی توسط بدنه‌هایی از نظر سیاسی مشروع یا به وسیله اجتماع بین بدنه‌های از نظر سیاسی مشروع گرفته شود (Harrison, 2006: p.40).

۲-۴- منطقه‌گرایی و مدیریت جهانی شدن

نه فقط همه بازارها جهانی نیستند بلکه گستره‌ی سیاست‌های صنعتی، تجاری و رقابتی مبتکرانه‌تر که هدفشان تسریع رقابت‌پذیری گردانندگان بازار جهانی است محدود به بخش‌هایی از جامعه می‌شوند که به نحو کارآمدی تحت تأثیر جهانی شدن قرار گرفته‌اند. منطقه‌گرایی می‌تواند در خلق نواحی که در درون آن جهانی شدن مدیریت شود اثرگذار باشد. دو نوع توجیه برای ابتکارات و ساختارهای منطقه‌ای وجود دارد:

۱- وجود مسائل منطقه‌ای ۲- مسائل جهانی که در سطح منطقه‌ای راحت‌تر قابل حل هستند (با توجه به همگنی و برخوردار از نهادهای قوی و ظرفیت بهتر برای مدیریت تعارضات) منطقه‌گرایی حق تصمیم‌گیری و کارآمدی یک شبکه قانونی با هدف منطقه‌گرایی بایستی ۱- معیار حق تصمیم‌گیری را اعمال کند ۲- توجه به ماهیت جهانی موضوعات ۳- ابتکارات منطقه‌ای در صورتی که بیانگر موضوعات منطقه‌ای باشند یا اگر بخشی از یک تلاش همگرا برای مدیریت جهانی شدن باشند موفق‌تر خواهند بود و اگر آن‌ها شکست بخورند شکستشان به میزان کمتری بر مشروعیت منطقه‌گرایی تأثیرگذار است.

در یک جهان فراگیر و پرچالش منطقه‌ای یک چارچوب نظری با هدف اندیشیدن قانونمند بایستی حداقل بین دو نوع از نهادها که ممکن است کارآمدی را به گونه‌های متمایز مورد قضاوت قرار دهند تمایز قائل شود. در یک نوع از نهادها، جامعه ساختاری در پی القای احساس تعلق و توجیه میل به مشارکت سازمان و حکومت در سپهر عمومی باشد. الگوی کهنه چنین نهادی دولت قانونی است. این نهادها ممکن است نیاز به انعطاف داشته باشند، اما بایستی عرضه‌کننده ثبات باشند. مهم این است که آن‌ها به عنوان سازمان‌های کارآمد درک شوند، اما ناکارآمدی معمولاً منجر به اصلاح نه انحلال می‌شود.

بایستی بین دو نوع از نهادها تفاوت قائل شد: ۱- نهادهای دولتی بیانگر مشارکت در عرصه عمومی و ثبات همراه با اصلاح ۲- سازمان‌های منطقه‌ای به منظور حل و فصل موضوعاتی که نمی‌توانند به نحو کارآمدی در سطح دولت‌ها حل و فصل شوند. چنین سازمانی در ابتدا بایستی از منظر تأثیرگذاری و ظرفیت حل المسائلی مورد ارزیابی قرار گیرند. غالباً سازمان‌های منطقه‌ای از نوع دوم هستند. هنگامی که سیاست‌های مهم در یک شبکه بین‌حکومتی (قراردادی) اتخاذ می‌شوند، مشارکت طرفین بایستی مشروعیت سیاسی داشته باشد و تأثیر هر مشارکت‌کننده‌ای بایستی به اندازه کافی قوی و ملموس باشد که این خود شرح‌دهنده و توجیه‌کننده بی‌میلی برای ترک پیش‌نیاز اجتماع یا اتفاق آراء در سازمان‌های بین‌حکومتی است (de la Reza, 2015).

همگرایی منطقه‌ای مدت‌هاست که توجه اقتصاددان‌ها را به خود جلب کرده است و چارچوب تقریباً توسعه یافته‌ای از نظریه‌ها در این باره وجود دارد که هر دو بعد همگرایی تجاری و پولی را شرح می‌دهد. ابعاد همگرایی اقتصادی عبارت‌اند از: ۱- همگرایی تجاری ۲- همگرایی پولی

انواع همگرایی اقتصادی عبارت‌اند از: ۱- مناطق تجارت آزاد (آزادی بازار داخلی) ۲- اتحادیه‌های تجاری (تعرفه مشترک خارجی) ۳- بازارهای مشترک (حرکت آزاد عوامل تولید- سرمایه و کار). منطقه تجارت آزاد ساده‌ترین شکل همگرایی اقتصادی است که به موجب آن کشورها موافقت می‌کنند بازار داخلی‌شان را آزاد کنند، اما هر کشوری خودمختاری داخلی‌اش را حفظ می‌کند (Waldkirch, 2001:p.30).

اتحادیه گمرکی یک گام بیشتر به سمت همگرایی حرکت کرده که نه فقط تجارت آزاد داخلی‌اش را تثبیت کرده است بلکه یک تعرفه مشترک خارجی برقرار ساخته است. این امر دلالت بر این دارد که اعضاء موافقت کرده‌اند تا حاکمیت ملی‌شان را در سیاست تجاری به غیر اعضاء واگذار نمایند و آن را به یک اقتدار مرکزی هماهنگ انتقال داده‌اند.

بازارهای مشترک حرکت آزاد عوامل تولید- سرمایه و کار را شامل می‌شود - که دلالت بر همگرایی عمیق دارد که آزادسازی پشت موانع تنظیمی گسترده‌تر برای تجارت است.

همگرایی پولی منجر به پذیرش ارز مشترک، یک سیاست پولی مشترک و تثبیت یک اقتدار پولی منطقه‌ای با تعهد برای ایجاد این سیاست می‌شود. انگیزه‌های منطقه‌گرایی در عصر جهانی شدن عبارت‌اند از:

۱- ترس از حاشیه‌ای شدن ۲- تحت سلطه قرار گرفتن
از یک طرف نگرانی مرتبط با حاشیه‌ای شدن یا ترس از کنار گذاشته شدن از فعالیت‌های اقتصاد جهانی است که باعث تلاش برای کسب ثروت برای اقتصاد و جوامع ملی است. بعد از دهه ۱۹۸۰ م اکثر تصمیم‌گیرندگان کشورهای در حال توسعه، اگرچه نه همه، پذیرفتند که همگرایی درون بازار جهانی کلیدی برای ایجاد ثروت است که کاملاً متفاوت از گرایش‌هایشان در دهه‌های آغازین بود که تأکید می‌کرد بایستی از اقتصاد جهانی کناره گرفت یا در مقابل آن دست به عایق‌بندی زد. از طرف دیگر اقتصاد جهان معاصر بخصوص با فرض شدید میزان بی‌ثباتی سرمایه‌داری امروزی جهانی به همراه خود میزان بالایی از عدم اطمینان را در پی دارد که این امر دلالت بر کاهش اطمینان به خودمختاری سیاسی و اقتصادی دارد ۲- تحت تأثیر جهانی شدن و منافع و اولویت‌های کنشگران خارجی تمایل به این دارد تا منافع و نگرانی‌های ملی کشورهای کوچک بخصوص کشورهای در حال توسعه که خواهان قانون و قسمت‌های عادلانه هستند را نادیده گیرد. منطقه‌گرایی به طور بالقوه با فراهم آوردن ظرفیت اقدام جمعی در مقابل نیروهای جهانی که به طور فردی قادر به واکنش در مقابل آن نیستند روشی را ارائه می‌کند که تا از دست رفتن استقلال سیاست‌گذاران جلوگیری شود.

۳- منطقه‌گرایی و نیاز به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: اجتناب از حاشیه‌ای شدن اقتصاد منطقه‌گرایی اقتصادی آسه آن در آغاز پاسخی از سوی حکومت‌های آسیای جنوب شرقی به ترس شدید حاشیه‌ای شدن از منابع حیاتی ایجاد ثروت در اقتصاد جهانی و به طور اساسی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بود. حکومت‌های عضو آسه آن از آفتا به عنوان هویجی استفاده می‌کنند که با آن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که این

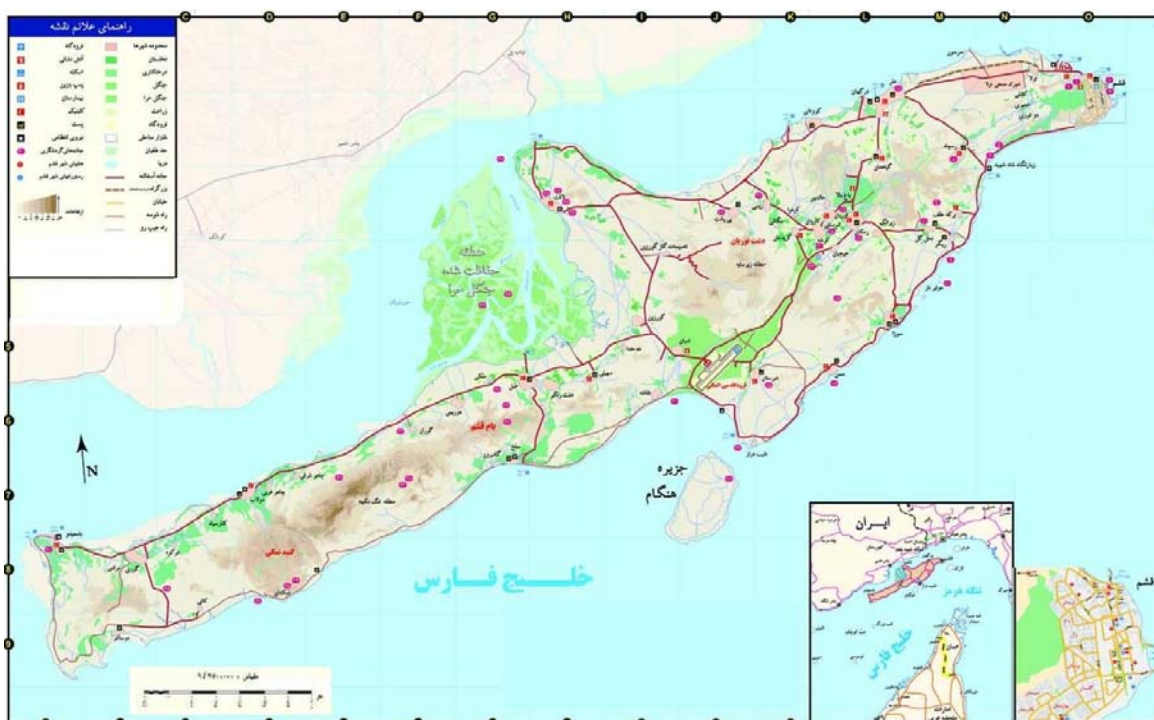
کشورها می‌ترسیدند در رقابت با مکان‌های دیگر سرمایه‌گذاری بخصوص چین جذب شود و حفظ و جذب کنند. رهبران و سیاست‌گذاران آسه‌آنی کاملاً متوجه شدند که سرمایه‌گذاران خارجی بازارهای منطقه‌ای بزرگی را می‌بینند که در آن زمان شامل موافقت‌نامه تجارت آزاد آمریکای شمالی، بازار اروپای واحد و چین می‌شد. در تعریف سازمان ملل متحد (یونیدو) از مناطق آزاد به عنوان «محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌گردد. همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد - که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است - به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی که تولیداتش جهت‌گیری صادراتی دارند، گفته می‌شود. فلسفه این اصطلاح را می‌توان در تغییر استراتژی واردات به استراتژی توسعه صادرات دانست. قسمتی از قلمرو سیاسی یک کشور که کالای عرضه شده در آنجا از لحاظ ارتباط حقوق و عوارض ورودی مشمول نظارت‌های معمول گمرکی نمی‌شود. واردات کالا به مناطق آزاد از خارج تابع مقررات صادرات و واردات و امور گمرکی مناطق آزاد جمهوری اسلامی و مقررات متحدالشکل اعتبارات اسنادی^۱ بوده و از مقررات صادرات و واردات کشور مستثنی است. به طور کلی مناطق آزاد را این گونه می‌توان تعریف کرد: منطقه تجاری آزاد، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع گردیده و در آن، تجارت آزاد با سایر مناطق جهان مجاز شناخته شده است. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، از این منطقه خارج یا به آن وارد نمود.

۳- جزیره قشم

مساحت این جزیره، ۱۴۳۰ کیلومتر مربع در فاصله ۳۷ کیلومتری جنوب بندرعباس و در دهانه تنگه هرمز قرار گرفته است. جزیره قشم بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است. این جزیره تقریباً موازی ساحل ایران قرار گرفته و به وسیله تنگه کلارنس از خاک اصلی ایران جدا شده است (Zarghani and Ahmadi, 2011). بندر قشم در منتهی الیه شرق جزیره قرار دارد و بیشترین ارتباط دریایی جزیره را با خارج فراهم کرده و بیشترین شمار بازدیدکنندگان را در خود جای می‌دهد. این جزیره به دلیل قرار گرفتن در میان خلیج فارس و اقیانوس هند همواره از موقعیتی استثنایی برخوردار است. قشم از دیرباز به عنوان یک مرکز تجاری بین آسیای غربی، شبه جزیره عربستان و سواحل شرقی آفریقا مورد توجه بوده است. تاریخ قشم به ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح برمی‌گردد. همراه با کشف قاره آمریکا و توسعه راه‌های ارتباطی با آسیا از طریق دماغه امیدنیک، اهمیت استراتژیک خلیج فارس، تنگه هرمز و جزیره قشم بیش از پیش آشکار شد. ماموریت‌های خاص این منطقه عبارت‌اند از: تمرکز سوخت رسانی به شناورها و کشتی‌های در حال عبور از خلیج فارس، ایجاد صنایع تولیدی صادراتی، ارائه خدمات فنی-مهندسی، انتقال دانش فنی به منطقه و کشور، ایجاد پارک ملی.

^۱. UCP500

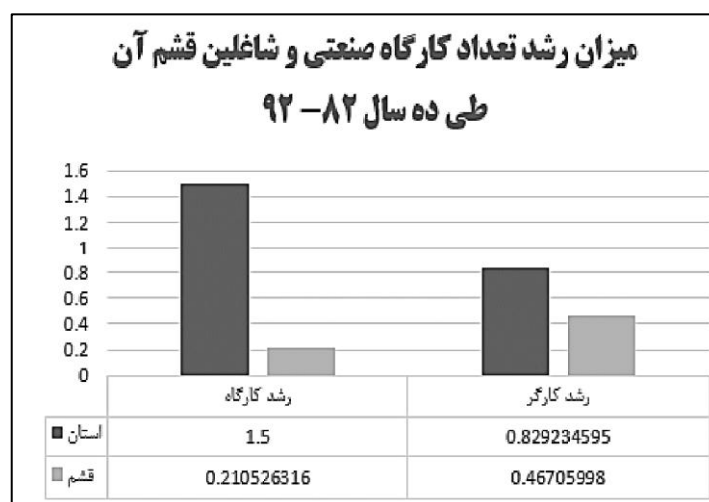
نقشه شماره ۱- جزیره قشم

Source: <http://qeshm.ir/fa>

نقشه شماره ۲- موقعیت جزیره قشم

Source: (Mehr News Agency)

نمودار شماره ۱- اقتصاد قشم

Source: (High Council of Free Zones)

۴- موقعیت جغرافیایی جزیره قشم

جزیره قشم در دهانه تنگه هرمز در حد فاصل خلیج فارس و دریای عمان در جنوب کشور جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته است. جزیره قشم بیش از ۱۵۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد و بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است. فاصله آبی شهر قشم تا بندرعباس ۲۲ کیلومتر است. نزدیک‌ترین فاصله جزیره قشم تا خاک پیوسته ایران در استان هرمزگان کمتر از ۱/۸ کیلومتر است و طرح احداث پل خلیج فارس در این نقطه در دستور کار سازمان منطقه آزاد قشم قرار دارد. این پل بندر لافت قشم را به بندر پهل واقع در چند کیلومتری بندر لنگه متصل می‌سازد. در صورت احداث این پل، امکان ارتباط زمینی جاده‌ای و راه‌آهن با منطقه آزاد قشم و بندر باسعید و در منتهی الیه غربی قشم قرار دارند. عرض متوسط جزیره ۱۰۰ کیلومتر و بیشترین عرض آن ۳۰ کیلومتر است. مرتفع‌ترین نقطه قشم ۳۹۷ متر ارتفاع دارد و در قسمت غربی جزیره در ناحیه بوخو قرار گرفته است. در جزیره قشم عمده بارندگی در فصول سرد سال است. به‌گونه‌ای که بین ۴۰٪ تا ۵۵٪ بارندگی در دو ماه بهمن و اسفند صورت می‌پذیرد. بارندگی‌های تابستانی به ندرت اتفاق می‌افتد، ولی در صورت وقوع شدت آن‌ها زیاد است (Qeshm Island - passingin Iran, see seeiran.ir).

۵- سواحل جزیره قشم

در شمال جزیره به علت وجود رسوبات زیاد حاصل از رودخانه‌های مهران و میناب و رسوب‌گذاری آن‌ها در این منطقه، ساحل شمالی رسوبی و آب به‌طور معمول در این منطقه گل‌آلود است. این وضعیت در ساحل شرقی جزیره نیز مشاهده می‌شود. در بخش غربی ساحل شمالی جنگل‌های حراء وجود دارد که جاذبه توریستی زیادی دارد. در ساحل جنوبی عمل رسوب‌گذاری انجام نمی‌شود و به همین علت آب بسیار شفاف است و در فاصله کمی از ساحل می‌توان به اعماق زیاد دسترسی پیدا کرد. ساحل جنوبی مرجانی است و این پدیده می‌تواند جاذبه‌های توریستی در این منطقه ایجاد کند. به علت وجود خلیج‌های کوچک در این منطقه امکان ایجاد پلاژهای متعدد نیز وجود دارد (Qeshm Island - passingin Iran, see seeiran.ir).

۶- مزیت جغرافیائی جزیره قشم

۱- وجود سواحل عمیق در اطراف جزیره قشم که موجب تسهیلات ساخت اسکله‌های ویژه پهلوگیری کشتی‌های با تناژ بالا می‌شود. سازمان منطقه آزاد قشم به منظور استفاده از این مزیت، هم‌اکنون متصدیان احداث چند اسکله بزرگ در نقاط مختلف جزیره است.

۲- نزدیکی جزیره قشم به ساحل شمالی خلیج فارس طرح احداث پل خلیج فارس به منظور اتصال جزیره قشم به ساحل پیوسته استان هرمزگان در دستور کار سازمان منطقه آزاد قشم قرار دارد. در طرح احداث این پل تعبیه خطوط لوله آب، گاز و کابل برق و همچنین برقراری خطوط ریل راه‌آهن و مسیر ترابری جاده‌ای در نظر گرفته شده است (Qeshm Free Zone, see qeshm.ir).

۳- قرار گرفتن در مسیر ترانزیت جمهوری‌های آسیای میانه‌ای جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع با کشورهای جنوبی خلیج فارس

۴- دسترسی به بازارهای داخلی، بازار شیخ‌نشین‌های جنوب خلیج فارس و بازار جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع

۵- قرار گرفتن در آبراه بین‌المللی تنگه هرمز و منطقه مهم انرژی خیز خلیج فارس

۷- منطقه‌ی آزاد قشم و پتانسیل‌های ژئواکونومیکی آن

جزیره‌ی قشم در جنوب ایران و در حساس‌ترین منطقه‌ی خلیج فارس، در شمال تنگه‌ی استراتژیکی هرمز واقع شده و منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی قشم، حدود ۳۰۰ کیلومتر مربع از وسعت آن را به خود اختصاص داده است. قشم به عنوان بزرگ‌ترین جزیره‌ی خلیج فارس، از موقعیت ویژه‌ی بین خلیج فارس و اقیانوس هند بهره می‌برد. خطوط کشتیرانی تمام کشورهای پیرامونی (ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی، بحرین، قطر، امارات و عمان) از سواحل جنوبی آن عبور می‌کند و بخش عمده‌ای از ترافیک هوایی شرق و غرب، از نزدیک محدوده فضایی آن می‌گذرد. قشم با تمام ویژگی‌های خود، دریچه‌ای است به سوی خلیج فارس، بنابراین این جزیره بر بلندای کانالی ایستاده است که حجم وسیعی از نفت و گاز جهان از آن طریق به بازارهای جهانی حمل می‌شود و همین موقعیت ویژه، قشم را از جزیره‌ی دیگر خلیج فارس متمایزتر می‌کند. جزیره‌ی قشم به دلیل موقعیت مکانی خاص خود و هم‌جواری با جزیره‌های هرمز، لارک، هنگام، تنب بزرگ، تنب کوچک و ابو موسی، از دوره‌های گذشته تا عصر کنونی، کاربرد ژئواستراتژیک داشته و در هر دوره‌ای، به دلیل استراتژیکی و ژئوپلیتیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. با وجود این، متناسب با شرایط زمانی، باید انتخاب این جزیره را به عنوان محل استقرار منطقه‌ی آزاد قشم در سال ۱۹۹۰، نقطه‌ی عطف تاریخی مهم قشم دانست که سبب شد این جزیره‌ی باستانی در نوزایش تاریخی خود در دهانه‌ی خلیج فارس، به شکل یک قطب بزرگ صنعتی، تجاری و سیاحتی درآید و از این جنبه، نویدبخش آینده‌ای روشن از پیشرفت و شکوفایی در منطقه باشد. به‌گونه‌ای که سمت‌وسوی سیاست دولت جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با جزیره‌ی قشم، این بوده است که قشم را به یک منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی و در نهایت، به بزرگ‌ترین قطب اقتصادی و صنعتی کل منطقه تبدیل کند. هم‌اینک، مقیاس عملکرد

منطقه‌ی آزاد قشم در خصوص انواع فعالیت‌های اقتصادی، حمل‌ونقل و ترانزیت و جذب سرمایه را می‌توان متوسط رو به رشد ارزیابی کرد؛ اما بر اساس توضیحات ارائه شده و با توجه به پتانسیل‌های بالای جزیره‌ی قشم، به‌ویژه در زمینه‌ی موقعیت جغرافیایی استراتژیک ورودی تنگه‌ی هرمز و همچنین مکان‌یابی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی قشم در این جزیره و مزیت‌هایی که به دلیل موارد قانونی و تسهیل انواع فعالیت‌های اقتصادی قابل پیش‌بینی است، امید می‌رود که در آینده‌ای نه چندان دور، ابعاد عملکرد منطقه‌ی آزاد قشم در رده‌های بزرگ مقیاس، بعد فرمانطقه‌ای و جهانی به خود گیرد (Office of Free Zones, 2010:13-12)

جدا از پتانسیل‌های اقتصادی-طبیعی-جغرافیایی جزیره‌ی قشم، بعضی از پتانسیل‌های ویژه و پوشیده از چشم، از جمله ثبات سیاسی، اجتماعی، سابقه‌ی مکانی از دیدگاه تجاری، وجود نهادها و پایین بودن هزینه‌ها از دسته مواردی است که باید آن‌ها در معادله‌ی مزیت‌های ژئواکونومیکی جزیره و آماده‌سازی آن برای تبدیل به یک سکوی صادراتی و کسب مکان شایسته در بازارهای منطقه‌ای در نظر گرفت. افزون بر موقعیت استراتژیک، یکی از مهم‌ترین مزایای ژئواکونومیکی منطقه‌ی قشم، دسترسی به بازار بیش از ۷۰ میلیونی ایران و نزدیکی به بازار بیش از ۳۰۰ میلیونی منطقه‌ی خاورمیانه و قفقاز و آسیای مرکزی است و با توجه به اینکه جزیره‌ی قشم یک منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی‌شمرده می‌شود، رفع محدودیت بندری و امکان سرویس‌دهی به کشتی‌های بزرگ، از مدت پیش در برنامه‌های توسعه‌ای منطقه قرار داشته است.

جزیره‌ی قشم در نظام اقتصاد ملی از نظر مکانی، در منتهی‌الیه جنوبی ایران واقع شده است و شاید به نظر برسد که این محل استقرار، موقعیتی حاشیه‌ای را در فضای سیاسی و اقتصادی ایران برای این جزیره رقم زند؛ اما برخلاف انتظار، موقعیت ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی این جزیره، در تنگه‌ای که محل عبور بخش بزرگی از سوخت مورد نیاز جهان است، از دیدگاه ژئواکونومیکی، پتانسیل‌های بالای را برای قشم به ارمغان آورده است. مکان‌یابی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی قشم در این جزیره و تسهیلات و مزایای قانونی که از حیث فعالیت‌های اقتصادی بر این حضور مرتبط است، موجب شده تا میزان اثرگذاری منطقه در نظام اقتصاد ملی و منطقه‌ای وسعت بیشتری یافته و غیر قابل اجتناب باشد. همچنین، درحالی‌که امروزه بیش از ۸۰٪ تجارت جهان از راه دریاهای آزاد به انجام می‌رسد، جزیره‌ی قشم در دروازه‌ی استراتژیک دهلیز خلیج فارس-که نزدیک‌ترین و مهم‌ترین مرکز ارتباطی جهان میان قاره اروپا، آسیای جنوبی و جنوب شرقی به شمار می‌رود-واقع شده است. شایان ذکر است، کریدور بین‌المللی شمالی-جنوب که از کشورهای اروپای مرکزی آغاز می‌شود، در نهایت از طریق خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند به آسیای جنوبی و جنوب شرقی می‌پیوندد. بر اساس برآوردهای انجام شده، هزینه‌ی حمل و نقل هر کانتینر از این مسیر، ۳۰٪ ارزان‌تر از حمل و نقل از طریق مسیر کنونی (دریای سرخ، کانال سوئز و دریای مدیترانه) و نیز مدت زمان آن، ۵۰٪ کمتر از مسیر کنونی است؛ بنابراین، قشم افزون بر موقعیت مکانی استثنایی آن در دهانه‌ی تنگه‌ی استراتژیک هرمز و وجود منابع هیدروکربن در این جزیره و اطراف آن، در کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب نیز، از موقعیت ممتازی برخوردار است. به گفته‌ی، این جزیره با بهره‌گیری از مزیت مناطق ساحلی در زمینه‌ی حمل‌ونقل مستقیم و غیر مستقیم کالا، به دلیل قرار گرفتن در مسیر کشتیرانی بین‌المللی (با تواتر عبور هر ۱۲ دقیقه یک کشتی) و با دارا بودن سواحل عمیق (بندر کاوه با عمق بیش از ۵/۲۳ متر) و امکانات

بالمقوه برای تبدیل شدن به یک مرکز تولید و تجاری منطقه‌ای، دارای امتیازها و برتری‌های ویژه‌ای است که می‌تواند در چشم‌انداز توسعه‌ی تجاری-صنعتی منطقه‌ی جنوب ایران مد نظر قرار گیرد (Office of Free Zones, 2010:13-12)

همچنین، جزیره‌ی قشم بعد از استقرار منطقه‌ی آزاد قشم در این جزیره، در کریدور پروازهای بین‌المللی شرق به غرب جهان قرار گرفته و با توجه به ارزانی نسبی بهای سوخت هواپیما، با ایجاد هاب هوایی بین‌المللی در جزیره، پیش‌بینی می‌شود، امکان ارائه‌ی کلیه‌ی خدمات هوایی در منطقه (مانند فروش سوخت، تعمیر و نگهداری هواپیماها، حمل‌ونقل بار، خدمات مسافرتی و...) فراهم شود. از سوی دیگر با توجه به تراکم زیاد امور مشابه در مناطق آزاد کشورهای پایین‌دست و به تبع آن، آلودگی زیست‌محیطی این مناطق و مغایرت آن با قوانین و مقررات بین‌المللی، مزیت ارائه‌ی خدمات از سوی جزیره‌ی قشم را در این خصوص قوت بخشیده و امکان انتقال بخشی از فعالیت‌های مورد اشاره به این جزیره، وجود خواهد داشت. محور اصلی فعالیت سازمان منطقه‌ی آزاد قشم، توسعه‌ی اقتصادی منطقه است و بر همین اساس، سازمان منطقه‌ی آزاد قشم تکمیل زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری را جزء اولویت‌های مهم خود قرار داده است تا این‌گونه فضای مناسبی را برای مهم‌ترین بازیگران اقتصادی منطقه، شامل سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در بخش‌های اصلی اقتصادی منطقه آماده کند.

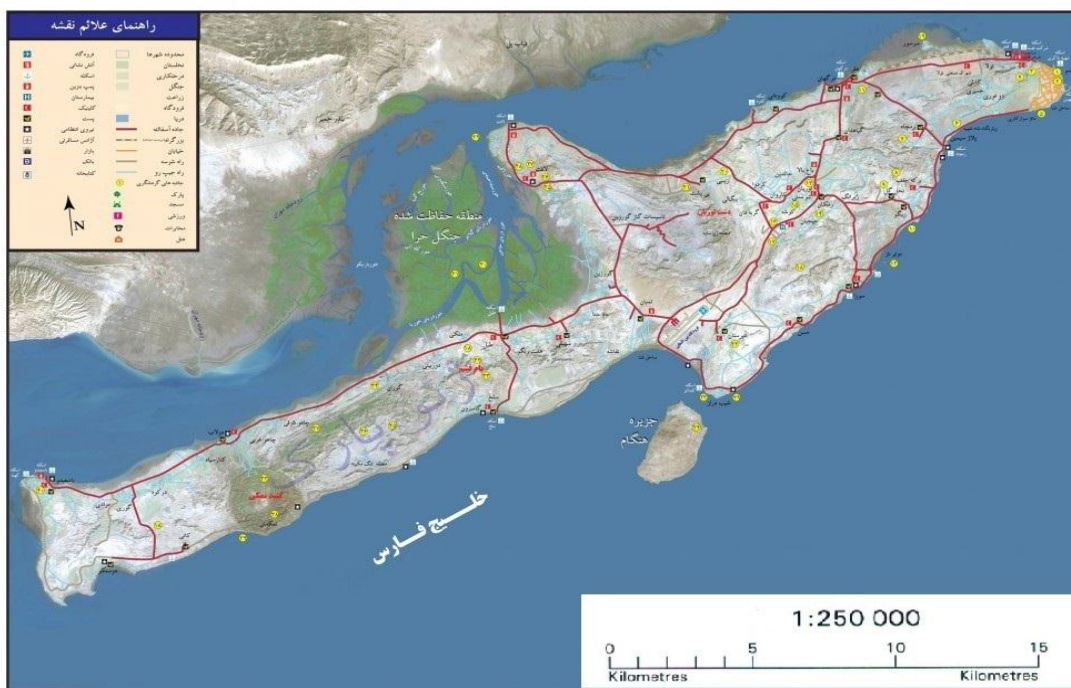
با تمام مباحثی که پیرامون پتانسیل‌های ژئواکونومیکی منطقه‌ی آزاد قشم گفته شد، واقعیت این است که بر اساس آمارهای دفتر امور مناطق آزاد، هرچند صادرات مناطق آزاد ایران در فاصله‌ی سال‌های ۸۰ تا ۸۸ از ۷/۱۳ میلیون دلار به ۶/۷۷۴ میلیون دلار در سال ۸۶ افزایش یافته است (در طول این مدت، صادرات مناطق آزاد ایران ۵۶ برابر شده است، درحالی‌که صادرات غیر نفتی ایران طی همین دوره در حدود ۴ برابر شده است)، با این حال، این میزان صادرات برحسب پتانسیل‌های موجود در مناطق آزاد رضایت‌بخش نیست. از سوی دیگر، آمارها حاکی از آن است که در طول این مدت، رشد واردات در مناطق آزاد ایران به مراتب بیشتری از رشد واردات در سرزمین اصلی داشته است، به گونه‌ای که واردات مناطق آزاد از ۵/۴۸۴ میلیون دلار در سال ۸۰ به ۴ میلیارد و ۶/۶۸۴ میلیون دلار در سال ۸۸ رسیده و ۱۰ برابر شده است (Hakimian, 2009: p.3-24).

در این بین، سهم منطقه‌ی آزاد قشم از کل صادرات سال ۸۸ مناطق آزاد، تنها ۳۱/۲ میلیون دلار (حدود ۶ درصد از کل) و سهم آن از کل واردات سال ۸۸ از طریق مناطق آزاد، ۲۷۰ میلیون دلار (حدود ۶ درصد از کل) است؛ یعنی در مجموع، برحسب تمام پتانسیل‌های موجود در منطقه‌ی آزاد قشم و تعریفی که از فلسفه‌ی وجود این منطقه در سند چشم‌انداز آن دیده می‌شود، عملکرد کنونی منطقه در حوزه‌ی تجاری، به هیچ وجه رضایت‌بخش نیست، هرچند این ضعف کماکان در مورد تمام مناطق آزاد ایران وجود دارد. برای مثال، بر اساس آمار وزارت اقتصاد ترکیه، میانگین مبادلات تجاری منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی استانبول، به عنوان یکی از موفق‌ترین مناطق آزاد ترکیه، سالانه بیش از ۴ میلیارد دلار با تراز تجاری مثبت است (Introducing Qeshm - the High Council of Free Zones, see www.freezones.ir).

۸- مزیت‌های نسبی جزیره قشم

۱. وجود منابع انرژی ارزان قیمت از جمله: وجود ذخایر سرشار گاز طبیعی در جزیره قشم هم‌اکنون پالایشگاه گورزین قشم، گاز مورد نیاز نیروگاه بندرعباس را تأمین می‌کند
۲. دسترسی به نیروی کار ارزان - دستمزد نیروی کار ماهر، نیمه ماهر و عادی در منطقه آزاد قشم به مراتب پایین‌تر از دستمزد نیروی انسانی شاغل در مناطق آزاد مشابه در دیگر کشورهای همسایه است (Qeshm Free Zone, see qeshm.ir).

نقشه شماره ۳- جزیره قشم Source: www.freezones.ir

نقشه شماره ۴- موقعیت منطقه‌ای جزیره کیش Source: keywordsuggest.org

۹- منطقه آزاد قشم

بخشی از ساحل شمال شرقی جزیره قشم به وسعت تقریبی ۱۳۰ کیلومتر مربع به عنوان قسمتی از محدوده ۳۰۰ کیلومتری منطقه آزاد قشم تعیین می‌شود. سازمان منطقه آزاد قشم بقیه اراضی مورد نیاز برای اجراء برنامه‌ها و طرح آتی خود را با رعایت به هم پیوستگی محدوده مذکور و قرار گرفتن در ضلع شمال شرقی جزیره، به تدریج برای تصویب به شورا عالی مناطق آزاد پیشنهاد می‌نماید. تمامی اراضی خارج از منطقه آزاد (به استثناء نقاط نظامی، امنیتی که به ترتیب مقرر در تبصره این بند مشخص می‌شود) به‌عنوان منطقه ویژه اقتصادی، تعیین و سازمان منطقه آزاد قشم به‌عنوان سازمان مسئول منطقه ویژه اقتصادی مزبور تعیین می‌شود. حدود اختیارات سازمان مسئول یاد شده بر طبق تصویب‌نامه شماره ۴۲۸۹۰/ت ۱۵۰۰۳ مورخ ۱۳۷۴/۳/۲۳ و اصلاحات بعدی آن و با رعایت قوانین و مقررات جاری کشور است. بخشی از سواحل شمال شرقی جزیره قشم به وسعت تقریبی یک‌صد و شصت (۱۶۰) کیلومتر مربع علاوه بر محدوده تصویب‌نامه شماره ۴۵۳۹۹/ت ۱۶۸۷۶ ک ۱۳۷۶/۵/۱۶ با رعایت به هم پیوستگی محدوده مذکور به‌عنوان منطقه آزاد تعیین می‌شود (Qeshm Free Zone, see <http://qeshm.ir/fa>).

از زمان اعلام قشم به‌عنوان منطقه آزاد بیش از ۷ سال می‌گذرد و با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی در شهریور ۱۳۷۲ و تأسیس سازمان منطقه آزاد قشم، فعالیت‌های گوناگونی به‌منظور فراهم آوردن زیربنای مورد نیاز برای توسعه همه جانبه جزیره قشم آغاز شد. در این زمینه با یکی از بزرگ‌ترین مشاوران صنعتی جهان جهت انجام بررسی‌های لازم و تهیه طرح جامع کل جزیره قراردادی منعقد شد و در نتیجه طرح جامع قشم در سال ۱۳۷۳ ارائه و به تصویب رسید و طرح‌های زیربنایی در قالب این طرح به مورد اجراء گذاشته شد. برای اجراء این طرح‌ها در طول چند سال گذشته میلیاردها ریال توسط سازمان ما هزینه شده است. یکی از مهم‌ترین پروژه‌های زیربنایی، احداث فرودگاه بین‌المللی قشم است که در نتیجه بهره‌برداری از آن، امکان مسافرت سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در کمترین زمان به جزیره فراهم شده است. همچنین با بهره‌برداری از فاز اول اسکله کاوه به‌عنوان دومین طرح بزرگ زیربنایی قشم از اواخر سال جاری شاهد جلوگیری کشتی‌های با ظرفیت‌های بالای ده هزار تن در سواحل قشم خواهیم بود (Qeshm Free Zone, see <http://qeshm.ir/fa>).

علاوه بر محدوده منطقه آزاد در جزیره قشم محوطه‌ای به وسعت ۲۰۰ هکتار نیز در بندر شهید رجایی بندرعباس به منطقه آزاد قشم اختصاص یافته است این محوطه جهت انجام فعالیت‌های صادرات و واردات در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به‌عنوان مکمل امکانات موجود در قشم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو منطقه آزاد قشم به دلیل دارا بودن مزیت‌های جغرافیایی و جمعیتی و امکانات گسترده زیربنایی مکان بسیار مناسبی برای مرکزیت فعالیت‌های تجاری در آسیای مرکزی و ارتباطات بین‌المللی خلیج فارس است. مهم‌ترین مزایای فعالیت در منطقه آزاد قشم را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

۱. ثبت شرکت یا سایر شخصیت‌های حقوقی بدون محدودیت درصد سهام داران خارجی.
۲. صادرات، واردات و انجام کلیه امور مربوط از مبداء و به مقصد قشم با کمترین تشریفات اداری.
۳. انجام عملیات پولی و بانکی بر اساس مقررات تصویبی ویژه مناطق آزاد و امکان انتقال ارز توسط صرافی‌ها.

۴. معافیت مالیاتی پانزده ساله برای تمام فعالیت‌ها.

۵. قانون کار ویژه مناطق آزاد

۶. وجود حداقل تشریفات اداری در مبادی ورودی و خروجی، امکانات مناسب تخلیه و بارگیری، نزدیکی به سواحل کشور، امکان حمل و نقل کالاهای صادراتی با استفاده از تریلر و کامیون و راه‌آهن بندرعباس به کشورهای شمالی ایران، وجود انبارهای مناسب برای انباشت کالا.

۷. وجود مجتمع‌های تجاری دفاتر شهرک‌های صنعتی و مسکونی جهت عرضه کالا، تولید بازرگانی، انجام امور اداری و سکونت.

از سال ۱۳۷۰ تاکنون ۱۲۸۱ فقره مجوز تأسیس شرکت‌های صنعتی - تجاری و خدماتی در قشم صادر شده است، این مجوزها شامل (۵۸ فقره واحد صنعتی، ۲۸۹ مجوز تجاری و ۴۱۱ مجوز شرکت خدماتی است (Qeshm Free Zone, see <http://qeshm.ir/fa>).

هم‌اینک شهرک صنعتی طولاً برای صنایع سبک، کاوه برای صنایع سنگین فلزی، سوزا برای صنایع سنگین شیمیایی و پتروشیمی و الوند مختص صنایع الکترونیک در قشم در دست احداث است. از سال ۱۳۷۰ تاکنون ۴۲۰ میلیارد تومان به‌صورت ریالی و ۲۰۰ میلیون دلار به‌صورت ارزی از طریق بخش خصوصی در قشم سرمایه‌گذاری شده و میزان سرمایه‌گذاری تعهد شده بخش خارجی ۱/۵ میلیارد دلار است. هم‌اکنون در بخش صنایع سبک قشم به ۲۸۰ شرکت زمین واگذار شده است که از این تعداد ۹۸ شرکت به بهره‌برداری رسیده است.

در سال ۱۰۶۷ میلیارد دلار ارز از محل صادرات واحدهای منطقه آزاد قشم حاصل شده که پیش‌بینی می‌شود این میزان در سال ۱۳۷۷ به ۱۶ میلیون دلار افزایش یابد (Qeshm Free Zone, see <http://qeshm.ir/fa>).

امروزه کشورها برای تأمین سرمایه لازم جهت ایجاد زیرساخت‌های اساسی رشد و توسعه اقتصادی، کسب فناوری‌های نوین، ایجاد اشتغال و مواردی از این قبیل، ناگزیر از برنامه‌ریزی برای جلب و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی هستند. ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی یکی از مهم‌ترین راهکارهای کشورهای مختلف دنیا در چند دهه اخیر برای نیل به این مهم بوده است.

منطقه آزاد تجاری، طبق تعریف، به‌عنوان محرکه‌ای در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌گردد: برداشت جدیدتر از مناطق مذکور غالباً تحت عنوان مناطق پردازش صادرات^۱ مورد توجه قرار می‌گیرد. بانک جهانی در این باره معتقد است: منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا در مجاورت یک بندر واقع گردیده است و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان انجام می‌شود. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این مناطق، خارج و یا به آن مناطق وارد کرد، اما کالاهائی که از منطقه تجاری آزاد به بخش‌های داخلی کشور میزبان وارد می‌شوند، حقوق و عوارض گمرکی مقرر را می‌پردازند. ذخیره‌سازی قبلی آن‌ها در انبارهای منطقه تجاری آزاد، تحویل سریع سفارشات را امکان‌پذیر می‌سازد و هم‌زمان در بهره‌برداری به حقوق و عوارض گمرکی صرفه‌جویی

^۱. Export Processing zones

می‌گردد. مناطق آزاد پردازش صادرات علاوه بر تسهیلات فوق، ابنیه و خدمات موردنیاز جهت تولید را با هدف صدور آن‌ها و یا فروش در بازارهای داخلی، با در نظر گرفتن پرداخت حقوق و عوارض گمرکی معمول، فراهم می‌سازند بدین ترتیب منطقه آزاد پردازش صادرات، ناحیه‌ای است که از نظر فیزیکی و یا اداری در خارج از مرزهای گمرکی کشور قرار گرفته و فرض بر آن است که تولیدات آن به‌منظور صادرات مورد توجه می‌باشند، علاوه بر این‌ها در این مناطق برخی مشوق‌های دیگر به‌منظور جلب نظر سرمایه‌گذاران خارجی و زمینه‌سازی جهت ورود سرمایه‌های آنان به کار گرفته می‌شود (Hveem, 2000:p. 72, emphasis in the original)

در کشور ما نیز مناطق آزاد و ویژه اقتصادی از آغاز دهه هفتاد شمسی با انتظاراتی مشابه از ایجاد مناطق آزاد و ویژه در سایر کشورها شکل گرفته و در مجموع با کامیابی‌ها و نیز در مواردی عدم تحقق تمام و کمال اهداف و انتظارات روبرو بوده‌اند.

موقعیت جغرافیایی مناطق آزاد ایران به‌گونه‌ای است که هرکدام می‌تواند ارتباط اقتصادی بخشی از کشورهای همسایه را تحت پوشش قرار دهد.

مناطق آزاد می‌توانند این مهم را از راه‌های ذیل اجرایی کنند:

۱. اعمال نقش حاکمیتی نه نقش تصدی‌گری، در قالب امور سیاست‌گذاری و نظارت بر اجرای قوانین در مناطق.
۲. واگذاری هرگونه فعالیت در مناطق آزاد که مشمول عناوین صدر اصل ۴۴ نباشد (کاهش سالیانه ۲۰ درصد) به بخش‌های تعاونی و خصوصی و عمومی غیردولتی بر اساس بند الف سیاست‌های کلی اصل ۴۴
۳. زمینه‌سازی برای ایجاد تعاونی‌ها در مناطق به منظور افزایش سهم بخش تعاونی در اقتصاد کشور با همکاری وزارت تعاون.
۴. رفع محدودیت از حضور تعاونی‌ها در تمامی عرصه‌ها از جمله بانکداری و بیمه.
۵. ایجاد بانک خصوصی در مناطق.
۶. ایجاد بورس خدمات تجاری و معاملات در زمینه‌های مختلف به‌ویژه نفت و گاز و توسعه صنایع.
۷. ایجاد زمینه و امکانات مناسب قانونی به منظور تبدیل مناطق آزاد به پایلوت کشور به سازمان جهانی تجارت.
۸. تبدیل مناطق به کانون اصلی ترانزیت و صادرات مجدد.

۱۰- نقش مناطق آزاد تجاری، بازرگانی و سیاسی در گسترش تجارت بین‌الملل و روابط سیاسی کشورها

به نظر می‌رسد که نقش مناطق آزاد تجاری، بازرگانی و سیاسی در گسترش تجارت بین‌المللی و روابط سیاسی کشورها روز به روز چشمگیرتر می‌شود. جهانی شدن چالش همگون‌سازی اقتصادی و فرهنگی جهان است و منطقه‌ای شدن پاسخی اجتماعی و سیاسی - حتی شاید مؤثر- به آن. نه تنها در سطح جهان بلکه در نظام‌های محلی هم تشکیل مناطق اقدامی سیاسی برای اصلاح بی‌نظمی و آشوبی است که بازار جهانی پدید آورده است. این امر باعث تقویت روندهای چند جانبه و تا حدودی فراهم آوردن امکان اظهار نظر دولت‌های ضعیف و عملکرد بهتر نظام چند جانبه می‌شود. سه سطح از منطقه‌گرایی نو لیبرال وجود دارد:

۱- دسته نخست مناطق کلان: که متضمن بزرگ شدن چشمگیر اندازه بازار، تضعیف واحدهای سیاسی موجود و کاهش معنای کامل شهروندی است.

۲- الگوهای خرد منطقه‌ای: مثل مثلث‌های رشد در داخل منطقه‌ی آسیا - آقیانوسیه. اقتصادهای خرده منطقه‌ای مرزهای سیاسی را در می‌نوردند ولی لازم نیست کل اقتصادهای ملی را در برگیرند بلکه تنها فصل مشترک نواحی مرزی اقتصادهای ملی هستند. مثل پهنه اقتصادی جنوب چین که به جامعه اقتصادی جنوب چین معروف است و هنک کنگ، ماکائو، تایوان و استان‌های جنوبی گوانگدونگ و فوجیان چین را در قالب یک گروه بندی غیر رسمی به هم پیوند می‌دهد. یا مثلث جوهور - سنگاپور - ریائو در دل آسه آن.

۳- الگوهای زیر منطقه‌ای که در دل مرزهای دولت‌های برخوردار از حاکمیت پا می‌گیرند: برای نمونه کاتولونیا، لومباردی و کبک واحدهای نسبتاً خودمختاری در دل قلمرو صلاحیت سیاسی دولت‌ها هستند. ویژگی‌های دوران پس از جنگ سرد برای رشد منطقه‌گرایی

۱- توزیع جهانی قدرت سیاسی، نظامی و اقتصادی و در نتیجه بی‌ثباتی سیستمی در جهان چند قطبی. این پدیده منجر به انتقال سریع قدرت سیاسی و اقتصادی در جهان به گول‌های حاشیه‌ای در ظهور می‌شود؛ برای نمونه چین و هند به ترتیب در شرق و جنوب آسیا، نیجریه و افریقای جنوبی در آفریقای جنوب صحرا، مصر و اسرائیل در خاورمیانه و شمال افریقا، برزیل در امریکای جنوبی و روسیه در اروپای شرقی.

این پدیده بلا تکلیفی و خطر را برای بیشتر دولت‌های ملی که سابقاً تحت حمایت یا زیر چتر یکی از دوایر قدرت سابق بودند به شدت افزایش می‌دهد.

اکنون وجه مشخصه جهان پس از جنگ سرد همگرایی حول یک پارادایم اقتصادی خاص - سرمایه‌داری جهان شمول - همراه با واگرایی فزاینده در مدیریت رژیم‌های سیاسی (ملی) داخلی به رغم تلاش‌های هماهنگی است که غرب برای ترویج مردم‌سالاری پارلمانی چند حزبی انجام می‌دهد. موج آزادسازی که مشخصه دهه ۱۹۸۰ بود عمدتاً آزادسازی اقتصادی بود. از اواخر دهه ۱۹۹۰ پس از فروپاشی کمونیسم، آزادسازی به صورت بسته‌ای از هر دو بعد اقتصادی و سیاسی در آمده است.

پافشاری غرب بر هنجارهای مردم‌سالاری و آیین‌های پارلمانی را که ذاتاً خصومت‌آمیزند هر روز بیش از پیش در دیگر نقاط تهدیدی برای هنجارهای فرهنگی متفاوت و رقابت‌پذیری صعب‌الحصول در عرصه تجارت می‌شناسند که با مقاومت مواجهه شده است. تجربیات متفاوت چین (آزادی اقتصادی همراه با سرکوب سیاسی) و هند و روسیه (آزادسازی فارغ از نظارت) در زمینه آزادسازی مؤید این مقاومت است.

تا چندی پیش برای تبیین الگوهای تجارت بین‌الملل و موفقیت برخی کشورها نسبت به دیگران در بازارهای جهان مفهوم مزیت نسبی ایستا (منابع طبیعی، سرمایه انسانی با کیفیت، مازاد سرمایه مالی و زیرساخت‌های اقتصادی پیشرفته) به کار برده می‌شد که اکنون جای خود را به برداشتی متفاوت یعنی مزیت نسبی پویا (سهم بازار، نشان‌های تجاری جهانی، دسترسی به رسانه‌ها و ارتباطات جهانی و توانایی دسترسی به اطلاعات و تفسیر آن و چالاک‌ی سیستمی) داده است.

سهم نسبی هزینه‌های نیروی کار و مواد خام در حال کاهش و در عین حال سهم اطلاعات و نهاده‌های خدماتی رو به افزایش است. در حال حاضر رقابت‌پذیری جهانی بستگی به دو عامل ذیل دارد: ۱- نوسازی و تغییر مستمر مهارت‌های انسانی و ترکیب و کیفیت نیروی انسانی و ۲- تغییر حتی سریع‌تر ترکیب‌بندی دارایی‌ها و توانایی‌های تولیدی.

در شرایط بالا گرفتن مخاطرات سیاسی و اقتصادی که با پراکندگی سیاسی و اقتصادی به نفع حاشیه‌ها همراه است کشورها برای غلبه یافتن بر این وضعیت متوجه همسایگان خود و ترتیبات منطقه‌ای شده‌اند. منطقه آزاد قشم این پتانسیل را دارد که در گسترش تجارت بین‌المللی و روابط سیاسی بین ایران و کشورهای همسایه ایفای نقش نماید.

کریستف کلمب در قرن ۱۳ میلادی و هنگام مسافرت دریایی خود وجود قشم را به اروپاییان گزارش داد و در قرن پانزدهم، موقعیت استراتژیک این جزیره به وسیله اسکودو گاما (دریانورد پرتغالی) مشخص شد. گزارش‌های دریافت شده و موقعیت مهم جزیره موجب شد، نیروی دریایی پرتغال در قرن ۱۵ اقدام به تصرف این جزیره استراتژیک بنماید و نیروهای ایرانی نیز. حدود یک قرن بعد متقابلاً درگیر آزادسازی قشم و مبارزه با پرتغالی‌ها شدند. اروپاییان هرچند گاه یک‌بار، جزیره قشم را مورد تاخت و تاز و تصرف قرار می‌دادند، اسپانیایی‌ها، هلندی‌ها، فرانسوی‌ها، روس‌ها، آلمان‌ها و البته انگلیسی‌ها، همواره سعی در تملک جزیره بزرگ و استراتژیک قشم داشتند و آخرالامر نیز نیروهای انگلیسی با قلم دادگاه بین‌المللی لاهه (در سال ۱۳۱۲ هجری شمسی)، قشم را تخلیه کردند. یک مساحت ۱۳۳۶ کیلومتر مربعی که سه برابر کشور بحرین و بزرگ‌تر از ۱۵ کشور عضو سازمان ملل است و همچنین در منطقه‌ی استراتژیک تولید و عبور بیش از ۶۰ درصد از نفت و گاز جهان قرار دارد و نیز از معادن عظیم گاز در ساحل خود بهره‌مند است، چه موارد استفاده‌ای می‌تواند داشته باشد؟

علاوه بر امتیازات فوق، جنگل‌های دریای آب شور جزیره در دنیا منحصر به فرد است، شش هزار هکتار سطح سبز (جنگل‌های حرا) و سایه‌های یشمی بر روی آب‌های خلیج فارس، بهترین مناظر دیدنی و توریستی را دربر دارد: تلفیقی از جنگل و دریا.

کشاورزی نیز به عنوان یکی از حرف ۴۰ هزار ساکن جزیره مطرح است و ماهیگیری در چند بندر صیادی در منطقه‌ی قشم صورت می‌گیرد.

در مجموع یک منطقه‌ی بزرگ در فاصله‌ی ۲ هزار و نه صد متری خاک کشور.

گرایش‌های بالنده در تجارت و مالیه جهان عبارت‌اند از:

۱- در فاصله سال‌های ۱۹۴۵-۱۹۸۵ سریع‌ترین آهنگ رشد تولید، تجارت و دیگر تعاملات اقتصادی جهان در کشورهای شمال رخ داده است. دو دهه نخست این دوره (۱۹۴۵-۱۹۶۴) این رشد میان امریکای شمالی - انگلستان و اروپا رخ داده است و مرکز ثقل آن اقیانوس اطلس بود. در دو دهه بعد (۱۹۶۵-۱۹۸۵) میان ایالات متحده و ژاپن، میان اروپا و ژاپن و میان کشورهای اروپایی هم این رشد صورت گرفت. مرکز ثقل اقتصادی جهان شروع به جابجا شدن کرده بود.

۲- در فاصله سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۵ سریع‌ترین رشد آهنگ تولید و تجارت کالا بین کشورهای شمال و جنوب در سه پهنه آسیا، اروپا و نیمکره غربی رخ داد.

۳- ۲۰۰۵ تا ۲۰۵۰

۴- پس از حدود سال ۲۰۵۰ میلادی سریع‌ترین آهنگ رشد در زمینه تعاملات تولیدی و تجارت در کشورهای جنوب صورت خواهد گرفت و مرکز ثقل اقتصادی جهان لاجرم از تعاملات درون شمال به تعاملات درون جنوب تغییر خواهد کرد.

۴- پس از حدود سال ۲۰۵۰ میلادی درصدهای نسبی تولید و تجارتي که کشورهای شمال و جنوب انجام خواهند داد قطعاً تثبیت خواهد شد.

در حوزه تجارت بین‌المللی نیز رسالت مناطق آزاد را می‌توان به صورت زیر برشمرد:

الف)- صادرات مجدد کالا

ج)- ترانزیت کالا

د)- تبدیل شدن به نقطه تجاری

با تکمیل زیرساخت‌ها و امکانات اولیه و به منظور حرکت در راستای رسالت عنوان شده برای چنین مناطقی، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی در اولویت قرار می‌گیرد. آخرین آمار منتشر شده از سوی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد حاکی از آن است که طی سال‌های ۵۵-۸۳ ۴۷۳۱/۰۰۸۲ میلیون دلار سرمایه خارجی در مناطق آزاد کشور جذب شده است که ۱۱۸۱/۲ میلیون دلار آن (۴۶ درصد) مربوط به سال‌های ۸۳-۱۳۸۰ بوده است. از این میزان حدود ۸۵/۸ درصد در مناطق آزاد کیش، ۹۲/۱ درصد در منطقه آزاد قشم و ۲/۸۷ درصد در منطقه آزاد چابهار سرمایه‌گذاری شده است.

جدول شماره ۱- درآمدهای ارزی مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۸۰ - ۲۰۰۴

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع منطقه
مناطق آزاد					
کیش	۲۴/۶	۳۳/۶	۲۲/۸	۲۵/۵	۱۱۷/۵
قشم	۰/۵	۰/۶	۰/۵	۱/۱	۲/۷
چابهار	۰/۲	۵/۶	۰/۴	۰/۲	۶/۵
جمع سالیانه	۲۵/۲	۲۸/۸	۲۴/۷	۲۶/۹	۱۲۶/۷

Source: www.freezones.ir

قشم به دلیل وجود موانع و مشکلاتی در اموری همچون جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، زیرساخت‌های اساسی، سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی به ویژه در بخش‌های انرژی، حمل‌ونقل و ارتباطات، جذب نیروهای ماهر، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، مدیریت صحیح و کارا به منظور افزایش تولید، حجم درآمدهای عمومی اعم از ارزی و ریالی و بالاخره ارائه خدمات مطلوب و قابل توجه، به ویژه در بخش‌های آموزشی، بهداشتی، جهانگردی و خدمات بانکی و بیمه‌ای در رده‌های بعدی اولویت‌بندی پس از منطقه آزاد کیش قرار گرفته‌اند.

جدول شماره ۲- مقایسه مناطق آزاد کشور از نظر شاخص‌های اقتصادی مهم

متغیرها	امور زیربنایی	میزان سرمایه‌گذاری	افزایش درآمد عمومی	ایجاد اشتغال	افزایش تولید	حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای	ارائه خدمات
مناطق آزاد	۷۹۰۹۳/۵۱۹۷	۵۹۰۹/۹۱۶	۳۰۲/۳۴۴۶۸	۹۹/۳۱۳۸۱۲	۵۶۵/۳۴۸۴۶	۸۶۰۸۸/۵۸۲۸	۴۲۶۴۶/۳۵
کیش	۴۳۶۴۰/۷۷۵۳	۴۹۹/۹۰۶۴۷	۶۳/۳۱۵۵۶۱	۲۶/۵۶۸۲۲۸	۱۳۱/۳۲۱۷۹	۱۶۴۴۲۰/۷۶۶	۴۲۵۷۷/۷۷
قشم	۱۶۴۴۸/۳۶۸۶	۶۰۳/۸۹۷۵۹	۴۰/۳۹۰۷	۳۰/۲۳۶۷۱۲	۹۴/۰۳۴۶۱۸	۱۰۳۲۰۵/۰۱۵	۱۶۱۷۰/۵۱

Source: www.freezones.ir

- نتیجه‌گیری و راهبرد علمی پژوهشی

توسعه مناطق آزاد تجاری می‌تواند به عنوان یک خط‌مشی سریع برای تحقق اهدافی چون جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و صنعتی شدن به منظور توسعه صادرات غیر نفتی و... به کار گرفته شود. بنا به تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد، محدوده حراست شده بندری و غیر بندری است که از شمول برخی از مقررات جاری عمومی کشور متبوع خارج بوده و با استفاده از مزایایی مانند بخشودگی مالیاتی و عوارض گمرکی و معافیت از مقررات ویژه صادرات و واردات با جذب بخشودگی مالیاتی و عوارض گمرکی و معافیت از مقررات ویژه صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جذب تکنولوژی مدرن (به عنوان دو هدف عمده) به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌کند. طبق تعریف سازمان توسعه ملل متحد، یونیدو، منطقه آزاد به عنوان محرکه‌ای در راستای تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌شود.

اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تأسیس آن تا حدی با اهداف مناطق آزاد با مفهوم جدید آن تطابق دارد، در سال ۱۸۸۱ میلادی در بندر هامبورگ ایجاد شد. موفقیت چشمگیر بندر آزاد هامبورگ منجر به ایجاد مناطق آزاد دیگر به ویژه در اروپا شد. کپنهاگ در سال ۱۸۹۴، دانزیگ لهستان در سال ۱۸۹۹ و مالمو، هنگو، فیدم و تریست در اروپا، سنگاپور، هنگ‌کنگ و ماکائو در آسیا در زمره بنادر آزادی بودند که به تدریج تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند. به‌طور کلی تفکر حاکم بر مناطق آزاد، قبل از جنگ جهانی دوم در انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به یک وسیله نقلیه دیگر، صدور مجدد کالا و کالا در تجارت خلاصه می‌شد.

قشم افزون بر ۸۵ هزار جمعیت بومی دارد که در ۶۰ آبادی و پنج شهر بزرگ و کوچک (قشم، درگهان، طبل، رمچاه، لافت و رمکان) به سر می‌برند. عمده فعالیت مردم قشم در زمینه‌هایی چون صیادی (ماهی، میگو)، لنج‌سازی، نخل‌داری و داد و ستد متمرکز است.

شهر قشم در شرقی‌ترین نقطه جزیره واقع شده و به رغم آن که این شهر نسبت به کل جزیره مرکزیت هندسی ندارد، اما به علت موقعیت مهم استراتژیک آن (دید گسترده به جنوب و شمال و شرق، دید به تنگه هرمز، نزدیکی به بندرعباس و...) از قدیم واجد اهمیت بوده و مهم‌ترین سکونتگاه جزیره محسوب می‌شده است. انتخاب قشم به عنوان پایگاه اصلی توسعه منطقه آزاد تجاری - صنعتی قشم نیز بر اهمیت این شهر افزوده است.

به لحاظ آب و هوا جزیره قشم به عنوان بخشی از اقلیم بزرگ ایران کم و بیش تحت تأثیر جریان عمومی اتمسفر - به خصوص جریان‌های سیبری، مدیترانه‌ای، آتلانتیک، جریان‌ات موسمی اقیانوس هند و بالاخره جریان‌ات عربستان و صحرا - بوده و به خصوص با توجه به عرض جغرافیایی کم و مجاورت آن با آب‌های گرم خلیج فارس، درجه حرارت هوای این جزیره همیشه بالای صفر و به طور متوسط ۲۶ درجه سانتیگراد است. برخورداری از یک فصل

طولانی و گرم و مرطوب و یک فصل کوتاه و معتدل از ویژگی‌های عمده آب و هوایی جزیره به شمار می‌رود که می‌باید در معادلات و محاسبات به هرگونه سرمایه‌گذاری لحاظ شود.

یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد این جزیره جنگل دریایی حرا است که در گستره‌ای معادل ۹۰۰۰ هکتار پدید آمده که از تنوع زیستی بالایی برخوردار و زیستگاه امن پرندگان مناطق گرمسیری به شمار می‌رود.

مرتفع‌ترین نقطه جزیره در کیش کوه (معروف به بوخو) است که ۳۵۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. بارندگی جزیره قشم متأثر از شرایط مدیترانه‌ای و در عین حال در عرض بارش‌های موسمی است. به این مفهوم که فصل بارش منطبق بر فصول نسبتاً سردتر سال بوده و فصل خشک مقارن با تابستان است. با این وجود، به علت نفوذ گاه به گاه جریانات فصلی اقیانوس هند، یک ماکزیمم فرعی ضعیف بارندگی در مرداد ماه که اوج فعالیت این جریان است نیز وجود دارد.

بر اساس آمارهای اخذ شده از یک دوره ۳۰ ساله، در جزیره قشم به طور متوسط ۱۲ روز بارندگی در سال وجود دارد که اکثراً به صورت رگبارهای کوتاه مدت بوده و متوسط نزولات آسمانی در سال ۱۵۳ میلی‌متر است و بیشتر در فصل زمستان روی می‌دهد. درباره ویژگی‌های متنوع اقلیم قشم، موقعیت خاص آن در دهانه هرمز، فرهنگ و آداب و سنن ساکنین قشم و ... به ویژه شرایط جدیدی که پس از اعلام قشم به عنوان منطقه آزاد برای آن پدید آمده است می‌توان فراوان گفت و نوشت.

قرار گرفتن جزیره قشم در تنگه استراتژیک هرمز، سبب‌ساز تاریخ پر نشیب و فرازی برای آن از دوره عیلامیان تا عصر حاضر بوده است که بی‌تردید آزاد سازی جزیره از استیلای بیگانگان توسط امامقلی خان (سردار ظفرمند عصر صفویه) از نقطه‌های درخشان تاریخ جزیره است و آنگاه انتخاب قشم به عنوان منطقه آزاد صنعتی تجاری در سال ۱۳۶۹ توسط دولت جمهوری اسلامی ایران که به درستی می‌باید آن را عصر نوزایش جزیره محسوب داشت. جزیره قشم بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین جزیره خلیج فارس است. طول آن ۱۱۵ کیلومتر و عرضش از ۱۰ تا ۳۵ کیلومتر است. جزیره‌ای است کوهستانی که بلندترین نقطه آن «کیش کوه» نام دارد و دارای ۴۵۰ متر ارتفاع است. این جزیره متجاوز از ۴۰ آبادی دارد که مهم‌ترین آن‌ها جزیره قشم است که مرکز جزیره نیز هست. آبادی‌های معروف دیگر آن عبارت‌اند از: باسعیدو، درگهان، لافت، دیرستان. جزیره قشم در ایران قبل از اسلام «برخت» و «ابراکافان» (ابراکوان) نام داشته است و حتی اسم برخت تا اوایل استیلای پرتغالی‌ها متداول بوده است. اسم دیگر این جزیره به مناسبت زمانی طولانی‌اش در قرون اول اسلامی «طویله» بوده است. اسامی قدیمی این جزیره با گذشت زمان فراموش شده است. در دوران بعد گاهی به مناسبت بندر لافت که در شمال جزیره قرار دارد «جزیره لافت» و گاهی هم به اسم بندر قشم، «جزیره قشم» خوانده شده است. بنای «مسجد برخ» را که در آبادی کوسه واقع شده است به احتمال زیاد به دوران خلیفه دوم نسبت می‌دهند. ای بسا محل این مسجد سابقاً آتشکده بوده است. در زمان حمله مغول گروهی از مردم به سرپرستی شخصی به نام توران به این جزیره آمدند. وی خود را توران‌شاه نامید و در آبادی توریان سکنا گزید. این جزیره از قرن ۱۷ تا ۱۹ میلادی بارها میان پرتغالی‌ها، انگلیس‌ها، ایرانی‌ها و عرب‌ها دست به دست می‌گشته است. انگلیس‌ها در قرن نوزدهم میلادی چندین پایگاه دریایی در بنادر قشم و باسعیدو بنا کردند لیکن، به علت گرمای شدید تابستان، آن‌ها متروک شدند. آثار تاریخی به جا مانده در قشم عبارت‌اند از: قلعه قشم که یادگار

دوران تسلط پرتغالی‌ها است، آثار شهر لافت، آثار سدهای آبرسانی و منابع ذخیره در جزیره، آثار قریه توریان و زیارتگاه بی‌بی مریم. نام جزیره قشم را «کشم» هم ضبط کرده‌اند. جزیره قشم با مساحت ۱۴۹۱ کیلومتر، از ۲۳ کشور مستقل جهان (۵/۲ برابر بحرین و سنگاپور، ۵ برابر مالدیو، ۵/۱ برابر هنگ‌کنگ) بزرگ‌تر است. این جزیره به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و اقلیمی خود، از ظرفیت‌های بالقوه بوم‌شناختی، نظیر سواحل بکر، طاقدیس‌ها و ناودیس‌های منحصر به فرد برای جذب گردشگر برخوردار است. برای تدوین راهبرد توسعه صنعت گردشگری در منطقه آزاد قشم، از چهارچوب جامع تدوین راهبرد استفاده شده است. چهارچوب مذکور، ابزارها و روش‌هایی را ارائه می‌کند که برای انواع سازمان‌ها در اندازه‌های گوناگون مناسب هستند.

قشم همچون دروازه‌ای است، یک سویش جهان غرب، سوی دیگرش سرزمین ایران به ۶۰ میلیون جمعیت و ذخائر انسانی و طبیعی بی‌شمار و ادامه‌اش سرتاسر آسیای میانه. راه‌های تجارتی کهن و تاریخی بین خلیج فارس و آسیای میانه از ایران می‌گذشته است، مثل جاده ابریشم که تا قلب امپراتوری چین ادامه داشت. تجدید حیات قشم و به دنبال آن تجدید فعالیت سایر بنادر ایرانی در خلیج فارس، مثل بندر بوشهر، بندر خرمشهر، بندر طیس، بندر کنارک، بندر جاسک، بندر بارس... و در نهایت آغاز مجدد رونق تجارتی و اقتصادی در سراسر ایران چه تأثیری بر کار و کسب صاحبان سرمایه در بنادر عربی خلیج فارس خواهد گذاشت. جزیره قشم در سال ۱۳۶۹ شمسی توسط دولت وقت به عنوان منطقه آزاد تجاری-صنعتی انتخاب شد. این جزیره به عنوان بستر اصلی منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم، از نظر قابلیت‌های طبیعی و محیطی دارای ویژگی‌های کم نظیر و منحصر به فردی است. سواحل بسیار مناسب، بهره مندی از اسکله‌های متعدد و کرانه بسیار عمیق با قابلیت پهلو دهی شناورهای بزرگ، وسعت زیاد، جاذبه‌های توریستی شگفت‌انگیز، موقعیت ارتباطی ممتاز و قرار گرفتن در مسیر کریدور ترانزیت کالای جنوب/شمال و کریدور پروازهای بین‌المللی شرق به غرب، نزدیکی به ساحل شمالی خلیج فارس و امکان اتصال شبکه زمینی و ریلی داخلی؛ بخش از این قابلیت‌های عالی است.

ارزش صادرات منطقه آزاد قشم در ۹ ماهه فروردین تا آذر سال ۹۴ بالغ بر ۱۲ میلیون دلار بود. این رقم در ۹ ماهه گذشته از سال ۹۵ به رقمی افزون بر ۲۳ میلیون و ۶۰۰ هزار دلار (۹۵ درصد رشد) رسیده است. این حجم صادرات از طریق ۱۷ شرکت تولیدی فعال همچون دکوراسیون داخلی، درب و پنجره یو پی وی سی، انواع دستگاه آنالیز و شیر کنترل، قایق تفریحی، لوله‌های تلفیقی چند لایه، ماهی و مواد غذایی انجام شده است. امارات، عمان، عراق، هند، ایتالیا، سومالی، کویت و ترکمنستان بخشی از کشورهای هستند که خریدار محصولات شرکت‌های تولیدی منطقه آزاد قشم هستند.

جمع صادرات صنایع منطقه آزاد قشم به دیگر مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در مدت ۹ ماه سال ۹۴ (فروردین تا پایان آذر) بالغ بر ۲ میلیون دلار بوده که این مقدار در مدت مشابه سال ۹۵ به بیش از ۴ میلیون دلار رسیده است که نشان از رشد ۸۲ درصدی دارد. صادرات مناطق آزاد کشور از جمله قشم در سال ۹۵ بر اساس مصوبات کمیسیون اقتصاد مقاومتی دبیرخانه مناطق آزاد کشور می‌بایست ۳۰ درصد نسبت به سال ۹۴ بیشتر شود. میزان رشد صادرات از منطقه آزاد قشم به ۱۱ کشور خارجی بسیار فراتر از این میزان بوده است. جمع کل صادرات منطقه آزاد قشم در ۹ ماه گذشته از سال ۹۵ نسبت به مدت مشابه سال ۹۴ به کشورهای خارجی و مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور دارای

رشد نسبی ۹۲ درصدی است. جزیره قشم با یک هزار و ۵۰۰ کیلومتر مربع وسعت در جنوب ایران واقع شده و بسیاری از فعالان اقتصادی داخلی و خارجی با استفاده از مزیت‌های قوانین و مقررات سازمان منطقه آزاد با حضور در چهار شهرک صنعتی این منطقه مشغول تولید و صادرات محصولات خود است.

بیش از ۱۰۰ واحد صنعتی فعال در منطقه حضور دارند که خیلی از آن‌ها شاخص هستند مثل ذوب روی که ۱۰۰ درصد تولیداتشان صادراتی است و آلیاژ گستر که بخشی از تولیدات آن صادراتی است همچنین شرکت سوپر پایپ، نت لوب و سیمان قشم و دی سی جی که اکثراً به کشورهای حوزه خلیج فارس و تعدادی هم به کشورهای اروپایی و آفریقایی صادر می‌شوند.

افزون بر این شرکت تولید قهوه در قشم یا شرکت آرتا شبکه که به تولید آنتن می‌پردازد و کلیه محصولاتش صادراتی است یا شرکت قشم ولتاژ که ربات تولید می‌کند و از مشابه چینی آن قیمت پائین تری دارد و به آلمان صادرات دارند که در شرایط فعلی به دور از جنجال خبری این امر صورت می‌گیرد... در طول ۵۵ ماه گذشته کالاهایی نظیر توتون و تنباکو، نمک و گوگرد، خاک سیمان، مواد پلاستیکی، کاغذ و مقوا، چدن و فولاد و آهن، مصنوعات چدنی، سرب و راکتورهای هسته‌ای و دیگ‌های بخار آبگرم، ماشین آلات و قطعات آن از منطقه به ارزش ۸ میلیون و ۴۴۱ هزار و ۵۷۵ دلار از قشم صادر شده است.

اقتصاد قشم در بخش‌های گردشگری نیز بسیار فعال است و هرساله گردشگران فراوان داخلی و خارجی را به خود جذب می‌کند که از این رو می‌توان در زمینه ایجاد کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف مرتبط با گردشگری فعالیت نمود.

جزیره قشم واقع در تنگه هرمز به موازات سواحل سرزمین مادر، با گستره‌ای نزدیک به ۱۵۰۰ کیلومتر مربع - ۱۴۰ کیلومتر در ازا و عرض متوسط ۱۱ کیلومتر نه تنها بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس که مساحتی بیشتر، معادل یا کمتر از ۲۲ کشور مستقل جهان دارد و نیز ۲/۵ برابر کشورهای چون سنگاپور و بحرین است.

سابقه تاریخی قشم به پیش از اسلام می‌رسد و نام‌های قشم، کشم، کیش، قنب، سیری و غیره حکایت از توقف طولانی عیلامی‌ها در این نواحی در سده‌های پیش از میلاد مسیح دارد. آثار بسیاری از تمدن عیلامی در سواحل خلیج فارس از جمله در بوشهر، خارک و قشم به دست آمده و بقایای آتشکده‌های زرتشتیان در قشم نشان دهنده وجود پیروان این مذهب در روزگاران پیشین جزیره است.

قشم به علت موقعیت سوق الجیشی خود در همه رویدادها و حوادث و لشکرکشی‌های تاریخی از عیلامی‌ها تا اسکندر، از اسکندر تا امویان و عباسیان و از آن‌ها تا پرتغالی‌ها و انگلیسی‌ها مقامی شامخ داشته است. آن‌گونه که در کتاب‌های تاریخ نگاشته شده است، قشم پیش از اسلام و هم پس از آن دارای رونق و اعتبار تجاری و دریانوردی بسیار بوده است. رونق این جزیره و بنادر و جزایر اطراف آن بیشتر به عصر دیالمه و آل بویه باز می‌گردد که رفت و آمد کشتی‌های تجاری از آنجا به سواحل دریاهای چین و هند و نواحی آفریقا تداوم داشته است.

در روزگار کنونی نیز قشم همچنان توانسته است موقعیت ممتاز خود را حفظ کند. همه بین‌المللی شرق و غرب از حریم هوایی این جزیره عبور می‌کنند.

اعلام قشم به عنوان یک منطقه آزاد صنعتی - تجاری در سال ۱۳۶۹ هجری شمسی و تصویب قوانینی مترقی و محکم به منظور افزایش ضریب اطمینان سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، مناسب‌ترین فضای ممکن و مورد تقاضای تجار و سرمایه‌گذاران بین‌المللی را در جزیره قشم عرضه می‌دارد.

عمده هدف جمهوری اسلامی ایران از ایجاد منطقه آزاد قشم استفاده بهینه از موقعیت ممتاز این جزیره برای تبدیل شدن به یک قطب بزرگ اقتصادی، صنعتی، تسهیل و توسعه جریان صادرات و واردات، جلب مدیریت علمی و روز جهان، جذب سرمایه و تکنولوژی پیشرفته بوده است.

با اعلام محدوده‌ای به وسعت ۲۰۰ هکتار از بندر عظیم و مجهز شهید رجایی به عنوان منطقه ویژه اقتصادی از سوی دولت و افزوده شدن آن به حریم اختیارات قانونی سازمان منطقه آزاد قشم، این سازمان قادر است فصل جدیدی از ارائه تسهیلات - با استفاده از تجهیزات پیشرفته اسکله شهید رجایی - را در زمینه تخلیه و بارگیری انواع کالا برای کشتی‌های اقیانوس پیما آغاز کند و امکاناتی مطلوب در تبادل کالا و ترانزیت به بازرگانان عرضه بدارد.

به دلیل وجود ذخایر عظیم زیرزمینی (نفت و گاز) و معادن مختلف، همچنین قرار گرفتن در تنگه استراتژیک هرمز، جزیره قشم از موقعیتی کاملاً استثنایی برای تبدیل شدن به یک کانون اقتصادی صنعتی موفق و پیشتاز در کشورهای خاورمیانه و حوزه اقیانوس هند به ویژه در خلیج فارس و دریای عمان - برخوردار است.

References

- A. de la Reza G. 2013, The Divide between New and Old Regionalisms: An Analytical Framework 181 The Divide between New and Old Regionalisms: An Analytical Framework (Autonomous Metropolitan University)
- Baccini, L. and Dür, A. 2012. The new regionalism and policy interdependence. *British Journal of Political Science*, 42 (1). pp. 57-79. ISSN 0007-1234
- El Shimy, N. 2008, From Free Zones to Special Economic Zones - The UAE Case Study Presented, Chief Economic, Regulatory and Customer Service Officer The Higher Corporation for Specialized Economic Zones ZonesCorp October 2008
- Free zones on the history of the world, 2015: [In Persian].
- Hakimian, H. 2009, Iran's Free Trade and Special Economic Zones: Challenges and Opportunities, University of Southern California (USC), 18-19 September 2009.
- Hveem, Helge (2000): "Explaining the Regional Phenomenon in an Era of Globalisation", in Stubbs, R. & Underhill, G. (eds): "Political Economy and the Changing Global Order", Oxford: Oxford University Press.
- J. Ethier, W. 1998, THE NEW REGIONALISM the Economic Journal, 108 (July), 1149±1161. # Royal Economic Society 1998. Published by Blackwell, Publishers, 108 Cowley Road, Oxford OX4 1JF, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA.
- Obydenkova, A. 2006, New Regionalism and Regional Integration: Exploring the links between "external" influences and "internal" factors, European University Institute Florence anastassia.obydenkova@iue.it Workshop 10: Comparative Regional Integration - Towards a Research Agenda 2006 Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research (ECPR), Nicosia, Cyprus, 25-30 April 2006
- Söderbaum F. 2015, Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field No. 64 | October 2015
- Waldkirch, A. 2004, The 'New Regionalism': Integration as a Commitment Device for Developing Countries, Oregon State University
- Waldkirch, A. 2001, The 'New Regionalism' and Foreign Direct Investment: The Case of Mexico Oregon State University First Draft: October 2001 Revised: October 2002
- Warleigh-Lack, A. Robinson, N. and Rosamond, B. 2011, New Regionalism and the European Union Dialogues, comparisons and new research directions First published 2011 by Routledge 2 Park

Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX] 4RN Siml]wnCOllsly pllbtshcd in the USA and Ctlnacla by Eoulkdgc 71] Third Avenue, New York, NY] 00 17 Routledge an imprL1J! C!!lthe ur.l'lor & Francis &l'Oup. on i'~/omul vIIsil7(;wS

Najafi, Mehrdad and Ali Abu Talib Pour (2009), the evolution of the free zones and their place in economic development, Journal of view, see at: <http://fa.journals.sid.ir/ViewPaper.aspx?id=232456>

Zarghani, Seyyed Hadi and Rahele Ahmadi (2011), comparative features free activities Qeshm Free Zone and some parts of the world, Civilica - publisher of professional journals and conference proceedings. [In Persian].

Yaghoobi (2013), the difference Free trade zone with the Free Trade Area, <http://www.eco3.blogsky.com>. [In Persian].

Online resources

<http://www.economist.com/>

<http://qeshm.ir/fa/>

<http://www.mehrnews.com/>

www.freezones.ir

keywordsuggest.org

Qeshm Island - Passage in Iran, see seeiran.ir

Qeshm Free Zone, see qeshm.ir

Office of Free Zones, 13: 2010-12

Introducing Qeshm - the High Council of Free Zones, see www.freezones.ir

Law on the Administration of Free Trade - Industrial, tabas.skstp.ir

Qeshm Free Zone, see <http://qeshm.ir/fa/>

Archive of SID